

ÉRTÉKEK, DIMENZIÓK A MAGYARSÁGKUTATÁSBAN

ÉRTÉKEK, DIMENZIÓK
A MAGYARSÁGKUTATÁSBAN

Szerkesztette:
Fedinec Csilla

Magyar Tudományos Akadémia
Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság

Budapest, 2008

A kötet megírását és kiadását támogatta:

Domus Hungarica Scientiarum et Artium
Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

© Szerzők, 2008
Szerkesztés © Fedinec Csilla, 2008

www.mta.hu/index.php?id=484
A kiadásért felel: Görömbei András.

Nyomdai előkészítés: Kalonda Bt.
Nyomdai kivitelezés: PrinterArt Kkt.

ISBN: 978-963-508-565-1

Tartalomjegyzék

<i>Görömbei András:</i> A nemzeti önismeret értékei	7
--	---

IDENTITÁSKONSTRUKCIÓK

<i>Liszka József:</i> Két part között... A népi kultúra helye és szerepe Európa egyik ütközési zónájában	17
--	----

<i>Veres Valér:</i> A Kárpát-medencei magyarok nemzeti és állampolgári identitásának fő sajátosságai	35
--	----

<i>Lampl Zsuzsanna:</i> A kép és a tükör – avagy megfelel-e a jövő szlovákiai magyar értelmisége a saját maga által alkotott értelmiségképnek	61
---	----

<i>Göncz László:</i> Muravidéki helyzetkép a múlt és a jelen tükrében	84
--	----

A NYELV MINT SZIMBÓLUM

<i>Szilágyi N. Sándor:</i> A magyar nyelv a Magyarországgal szomszédos országokban	105
---	-----

<i>Lanstyák István:</i> A magyar szókészlet szétfejlődése 1918 után	118
--	-----

<i>Péntek János:</i> A magyar nyelv erdélyi helyzete és perspektívái	136
---	-----

<i>Cserniczkó István:</i> Nyelv és azonosságtudat összefüggései a kárpátaljai magyar közösségben	153
--	-----

TÖRTÉNELMI LÉTHELYZETEK

- Mészáros András:*
Az ún. nemzeti filozófia a magyar és a szlovák
filozófiatörténet-írásban 173
- Simon Attila:*
Cseh és szlovák telepések kényszerű migrációja
az első bécsi döntés után 186
- Popély Árpád:*
Csehszlovák–magyar lakosságcsere: a magyarországi
áttelepítésre kijelölt szlovákiai magyarok
kiválasztása 202
- Molnár József – Molnár D. István:*
A kárpátaljai magyarság népességföldrajzi viszonyai
a 21. század elején 218

AZ IRODALOM ESZKÖZTÁRA

- Alabán Ferenc:*
Irodalmi érték és sajátosság. Vizsgálódások a kisebbségi
magyar nemzeti irodalmak érték-lehetőségeinek kontextusában 243
- Faragó Kornélia:*
A geokulturális elbeszélés változatai.
Muzealizálási eljárások – posztmonarchikus beszédminták 261
- Cseke Péter:*
Dsida Jenő és a kolozsvári Jancsó-fivérek.
Irodalomszemléleti kérdések az 1930-as évek első felében 277
- Vallasek Júlia:*
Hatalom és csáberó.
Liviu Rebreanu regényeinek magyarságképe 298

Nyelv és azonosságtudat összefüggései a kárpátaljai magyar közösségben

1. A kárpátaljai magyar közösségben – szemben például számos ukrainai kisebbséggel, illetve más Kárpát-medencei magyar kisebbségi csoportokkal megegyezően – az anyanyelv a nemzeti azonosságtudatot meghatározó, azt fémjelző szimbólum. Emellett a magyar nyelvnek a regionális és a lokális identitás kifejezésében is alapvető szerepe van. Az alábbiakban ezt próbáljuk igazolni népszámlálási adatok, szociológiai és társasnyelvészeti kutatások alapján, valamint mélyinterjúk elemzése révén.

2. A 2001. évi ukrainai népszámlálás adatai alapján kitűnik, hogy például az országban élő belaruszok, lengyelek, görögök vagy németek identitásában az anyanyelv nem tekinthető a nemzeti identitást meghatározó tényezőnek. Ez (és számos egyéb példa, mint mondjuk a skótoké, íreké stb.) arra mutat rá, hogy a nyelvi asszimiláció nem feltétlenül jár együtt a nemzeti identitás elvesztésével. Ugyanakkor az ukrainai magyarok, krími tatárok vagy románok esetében a nemzetiségi és anyanyelvi önmeghatározás szorosan összefonódik (lásd az 1. ábrán). A kárpátaljai magyar értelmiség egy része az anyanyelv és nemzeti identitás kapcsolatát oly szorosnak érzi, hogy a nemzetiség és anyanyelv különbözőségét „asszimilációs mutató”-nak tekinti.¹ Ukrán kutatók is megjegyzik, hogy (a Szovjetunió fennállása idején kivételezett helyzetben lévő oroszok mellett) egyetlen ukrainai nemzetiség sem ragaszkodik oly erősen anyanyelvéhez, mint a magyarok.²

Gereben Ferenc szociológiai vizsgálatai rámutattak, hogy a Kárpát-medencei magyar kisebbségeknél a magyarsághoz való tartozást elsősorban nem a vérségi leszármazás, hanem jórészt az anyanyelvhez, a kultúrához, a történelmi (és vallási) hagyományokhoz és szokásokhoz való kötődés határozza meg. A kisebbségi magyar népcsoportok körében az azonosságtudat fogalmának tehát elsősorban kulturális és emocionális jelentése van.³ Kutatásai arra is rámutattak, hogy az anyanyelv a kisebbségben élő magyarok körében önazonosságuk megfogalmazása során fontosabb szerepet játszik, mint az anyaországban. Tehát a nyelv mint

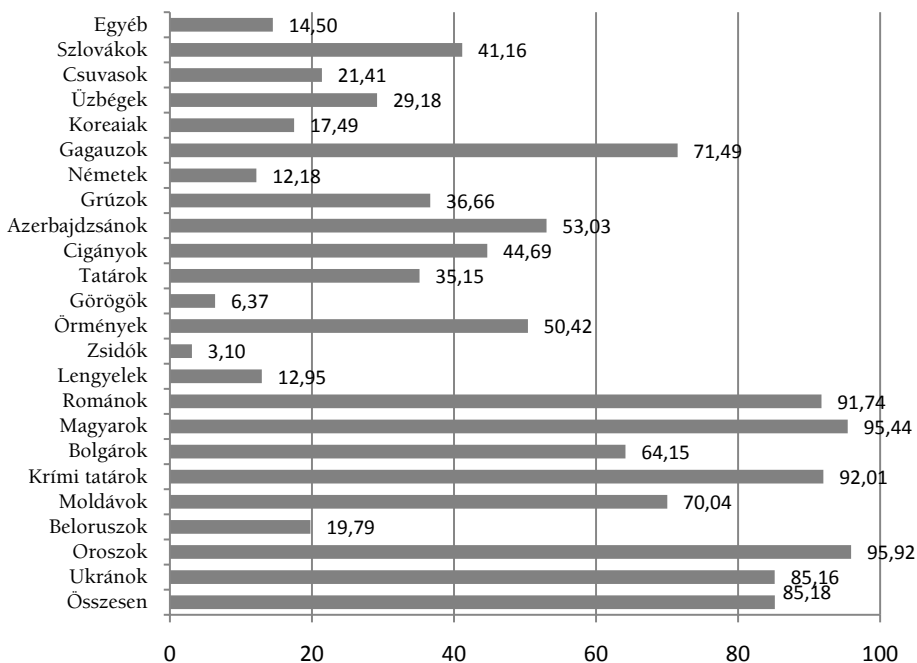
¹ Móricz Kálmán: A kárpátaljai magyarság helyzete a számok tükrében. *Hatodik Sip* 1989, 1. sz. 14–15.

² Бездір Василь: Особливості функціонування рідної мови угорців Закарпаття в іноетнічному середовищі (етносоціологічний аспект). *Acta Hungarica* 1998, VII–VIII. 8–15.

³ Gereben Ferenc: *Identitás, kultúra, kisebbség*. Budapest, Osiris, 1999. 76–77.

a hétköznapi érintkezés eszköze, az információ és a kultúra hordozója kisebbségi helyzetben *identitást fémjelző szimbólummá* válik.⁴

1. ábra. A nemzetiség és az anyanyelv egybeesése Ukrajna nagyobb nemzetiségeinél, %-ban (a 2001. évi népszámlálás adatai alapján)⁵

2001-ben ötszáz 15 és 29 év közötti kárpátaljai magyar fiatalot kérdeztünk meg egy kérdőíves vizsgálat keretein belül arról, kit tekintenek magyarnak.⁶ Amint a 2. ábrán látható, ebben a kérdésben a kárpátaljai magyar fiatalok szerint az *önbesorolás*, a *nyelvi közösség* és a *kultúra ismerete* a legmeghatározóbb, s sokkal kisebb a jelentősége a *politikai meggyőződésnek* vagy a *vallásnak*. A legkevésbé az számít, hogy valaki *Magyarországon született-e* vagy hogy *rendelkezik-e magyar állampolgársággal* (2. ábra).

Háromszáz azonos korú kárpátaljai ukrán fiatalnak is feltettük a kérdést: a megadott szempontok mennyire meghatározóak abban, kit tekinthetünk ukránnak. Ha összevetjük a magyar és az ukrán minta válaszait, láthatjuk, hogy a nyelvi

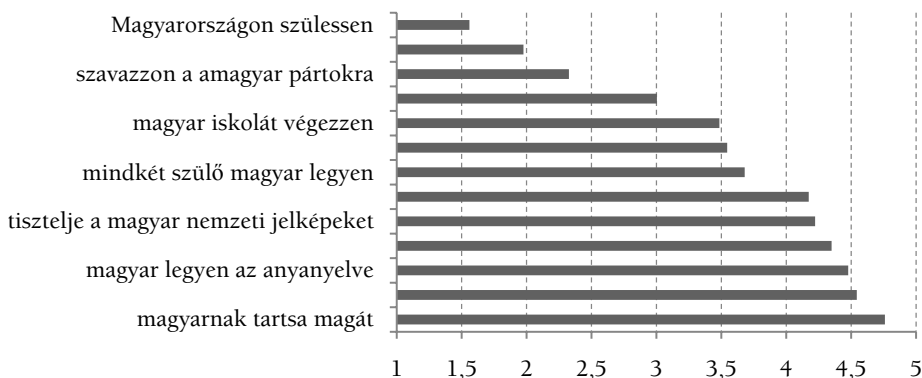
⁴ Uo.

⁵ A census adatait lásd az alábbi honlapon: <http://www.uncpd.kiev.ua/ucipr/ukr/stat/census/01/03.pdf>

⁶ Csernicskó István – Soós Kálmán: Kárpátalja. In: Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (szerk.): *Mozaik 2001. Gyorsjelentés*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 2002. 91–135.

szempontokat jelentősen magasabbra értékelik a magyar, mint az ukrán fiatalok, annak ellenére, hogy az ukrán függetlenségi törekvésekben és nemzetépítésben is kiemelt szerepet játszottak és játszanak a nyelvi szempontok (1. táblázat).

2. ábra. 15 és 29 év közötti kárpátaljai magyar fiatalok válaszai a *Mennyire fontosak az alábbi szempontok abban, hogy valaki magyarnak számít-e?* kérdésre (1 = egyáltalán nem, 5 = teljesen; átlagértékek); N=500

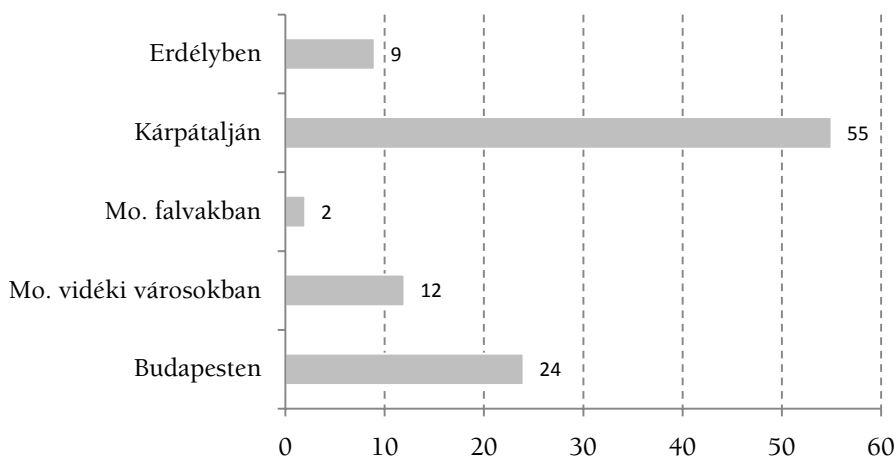

1. táblázat. 15 és 29 év közötti kárpátaljai magyar és ukrán fiatalok válasza a *Mennyire fontosak az alábbi szempontok abban, hogy valaki magyarnak/ukránnak számít-e?* kérdésre (1 = egyáltalán nem, 5 = teljesen; átlagértékek)

szempont	átlagos érték	
	kárpátaljai magyar fiatalok (N=500)	kárpátaljai ukrán fiatalok (N=300)
Magyarországön/Ukrajnában szülessen	1,5	3,2
magyar/ukrán állampolgár legyen	1,9	3,6
szavazzon a magyar/ukrán pártok egyikére	2,3	2,3
élete legnagyobb részében magyarok/ukránok között éljen	3,0	3,0
magyar/ukrán tannyelvű iskolát végezzen	3,5	3,0
magyar/ukrán szertartási nyelvű egyházhoz tartozzon	3,5	2,9
mindkét szülője magyar/ukrán legyen	3,6	3,5
legalább egyik szülője magyar/ukrán legyen	4,2	4,1
tisztelje a magyar/ukrán nemzeti színeket, jelképeket	4,2	3,7
ismerje és szeresse a magyar/ukrán kultúrát	4,4	3,9
magyar/ukrán legyen az anyanyelve	4,5	4,2
jól beszéljen magyarul/ukránul	4,5	3,8
magyarnak/ukránnak tartsa magát	4,8	4,3

1996-ban 144 kárpátaljai magyart kérdeztünk meg arról, szerintük hol beszélnek a legszebben magyarul. A kérdésre 136 értékelhető választ kaptunk. Ebből 76 fő (56%) úgy vélte, hogy a felkínált lehetőségek közül Kárpátalján beszélnek a legszebben a magyar nyelvet. 53 adatközlő (39%) szerint Magyarországon beszélnek a legszebben magyarul (ebből 33 fő úgy vélte, hogy Magyarországon belül Budapesten; ez a válaszadók 24%-a). 7 adatközlő szerint (5%) Erdélyben beszélnek a legszebben a magyar nyelvet (3. ábra).⁷

3. ábra. Kárpátaljai magyarok *Hol beszélnek a legszebben magyarul?* kérdésre adott válaszai %-ban (N=144)

Az adatközlők többsége tehát pozitívan viszonyul saját nyelvváltozatához, amennyiben a megkérdezettek több mint fele szerint Kárpátalján beszélnek a legszebben magyarul.

3. A fentiekben népszámlálási és szociológiai adatok alapján mutattunk rá a magyar nyelv funkciójára az identitásképzésben. A továbbiakban az individuum felől közelítjük meg a nyelv közösségteremtő és csoport-meghatározó szerepét, s azt vizsgáljuk, hogyan jelenik meg az anyanyelv a közösség kollektív önmeghatározás-tudatában. Fő forrásként a kárpátaljai magyar hanganyagtár⁸ közel 600 mélyinterjúját használjuk fel, melyeket 2003 és 2008 között készítettünk,

⁷ Csernicskó István (szerk.): *A mi szavunk járása*. Beregszász, Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 2003. 247–249.

⁸ A hanganyagtárról lásd: Csernicskó István: Kárpátaljai magyar beszélt nyelvi vizsgálatok: előzetes a Kárpátaljai Magyar Hanganyagtár adatbázisából. In: Beregszászi Anikó – Papp Richárd (szerk.): *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest – Beregszász, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2005. 101–114.

Kárpátalja valamennyi magyarok lakta települését⁹ érintve. A nagy számban előforduló, tipikus vélemények közül emelünk ki néhány példát.

Az anyanyelv (más tényezőkkel kiegészülve) nemzeti azonosságtudatot meghatározó szerepe jelenik meg például az alábbi idézetekben.

(1) TM¹⁰: *És meg tudod-e azt fogalmazni, hogy mitől magyar a magyar?*

AK: *Hát elsősorban azt mondanám magyarnak, aki magyarul gondolkodik és magyarul álmodik, tehát az anyanyelv az, ami nap mint nap, amit nap mint nap használ, és úgy beszélget másokkal. Nem tudom másképp megfogalmazni. (37_170_Mezőgecse_1981_nő)*

(2) TM: *Mitől magyar? Ki számít magyarnak?*

AK: *Hát az, aki gyerekkorától a magyar, például a magyar nyelvet beszéli. Az a magyar.*

TM: *Csak ennyi? Elég az, hogy a magyar nyelvet beszélje, vagy kell lenni még másnak is?*

AK: *Nem az, hogy beszélje, mer én beszélem mondjuk az ukránt valamilyen szintig, akkor se..., még ha perfekt tudnám beszélni, akkor se tudok ukrán lenni. Szóval az benne van az ember vérébe, hogy az a ny... az az anyanyelvem, amilyen az én nyelvem, az a magyar, magyar vagyok. Ilyen nyelven álmodok, vagy nem tudom. Szerintem attól magyar valaki. (D08_Mezővári_1982_nő.)*

(3) AK: *Hát azt szoktam mondani, hogy minden ember olyan nemzetiségű, aminek érzi magát. Én a magyar, magyar az anyanyelvem, magyar ő környezetben élek, ő magyarhoz, szóval magyar kultúrkörhöz tartozom, és a magyart érzem a szívemhez legközelebbinek, és számomra ezt jelenti magyarnak lenni. (187_Feketepatak_1983_nő.)*

A magyar nyelv identitásformáló funkciója azonban nemcsak az erős nemzet-tudattal rendelkező, magyar nyelvi környezetben élőknél áll fenn. Gyertyánligeti adatközlőnk olyan közösségben él, melyet az előrehaladott nyelvcsere jellemez, ám fontosnak tartja, hogy átadja a magyar nyelvet a legfiatalabb generációnak: a nyelvileg egyes családban felnövő unokáinak.¹¹

⁹ Magyarok lakta településnek azokat tekintettük, ahol a magyar nemzetiségűek aránya a 2001. évi népszámlálás adatai szerint eléri az 5%-ot vagy a 100 főt.

¹⁰ TM = terepmunkás, AK = adatközlő. A beszélgetésekből vett idézeteket szerkesztés nélkül közöljük. Az interjúrészlet végén zárójelben a beszélgetés azonosító száma található, majd a település, ahol a felvétel készült, végül az adatközlő születési éve és neme.

¹¹ A szórványban élő kárpátaljai magyar közösségekről lásd: Orosz Ildikó (szerk.): *Magyarok a Tisza-forrás környékén. A felső-Tisza-vidéki magyarok anyanyelvi-oktatási helyzete egy kutatás tükrében*. Ungvár, PoliPrint, 2007.

(4) AK: *A beszédet azt nem hagytuk el, a családban az megvan a magyar beszéd. Az unokáimat is tanítottam magyarul. Én ezt ki is kötöttem: „Ha jöttök, nem bánom, de nékem beszélni kell tudjatok magyarul!” Mind a négy unokám tud magyarul, és igyekszek is arra, hogy... Már a menyem is azért sokat ért, majdnem mindent, lehet mondani. De beszélni nem nagyon beszél. (391_Gyertyánliget_1943_nő)¹²*

A nyelv mint identitásformáló tényező nemcsak a más nyelvűekkel szemben működik Kárpátalján. Az alábbi idézetben azt láthatjuk, hogy a legtöbb kis közösség megkülönbözteti saját nyelvét, nyelvhasználatát mind a magyarországi magyarokétól, mind pedig a környező falvak nyelvjárásától.

(5) TM: *A helyiek, tehát a tiszaujlakiak magyar beszéde különbözik-e, van-e ilyen jellegzetes vonása, ami mondjuk eltér a szomszédos falvak használatától, nyelvhasználatától, magyar nyelvhasználatától?*

AK: *Háát általába Tiszaujlak nagyon helyesen beszél. Mer ha vesszük a Tiszának a folyását, itt ahogy megyünk tovább a Tiszától, mindjárt tájszólásosabbak.*

TM: *Mi, miben különbözik, mondjuk ilyen példákon?*

AK: *Ez kéremszépen, ha a rádió, vagy televízió, vagy irodalmilag olvassuk, a tiszaujlaki ember elég, szerintem helyesen magyarul beszél. Nem tájszólással.*

TM: *De mondjuk így az újlaki beszéd között mit mondanak másképp, mint például a tiszántúliakba?*

AK: *Háát az sok mindent lehetne felsorolni.*

TM: *Hát mondjuk egy-két példát.*

AK: *Hát azt mondja például a salánki ember a lányának, nem azt mondja, hogy „Erzsike”, azt mondja, hogy „Örzi”. „Örzi. Örzi, gyere má ide!” Akkor azt mondja, ho „Firenc”, nem „Ferenc”, azt mondja: „Firenc”. Hát vannak itt sokan, ahun i betűvel beszélnek, meg ő betűvel beszél, ahon a betűvel, például arra Dobron fele. Akkor na, Nagyberegen. Meg hát itt ahogy etérnek a Tiszától, ott mindjár tájszólás megy.*

TM: *És a magyarországi és a tiszaujlakiak beszéde között van különbség?*

AK: *A tiszaujlakiak szebben beszélnek, meg Dunántúl. Szebben beszélnek magyarul.*

TM: *Mitől? Miért szebben?*

AK: *Azér, mer nincs tájszólása. A tiszaujlakiak szépen igeragozás szerint beszélnek.*

TM: *Öhöm. És akkor a magyarországiaknak van?*

AK: *Van, persze.*

¹² Eszünkbe juthatnak Vári Fábíán László sorai az Illyés Gyula *fejfája előtt* c. verséből: „mert biccen a szó már a száj szögletén [...] // Makacs szánkra fegyelmet izzó jogarral égess, / csak őrizz meg bennünket, édes, / édes anyanyelv”.

TM: Például, milyen példát lehetne említeni, mondjuk a tiszaujlakiak így mondanak, azok pedig másképpen.

AK: Hát arra például az izé... Szentes fele, vagy hol is? Azt mondja „Hallod, te – hogy is mondja –, jön a vendég a delessel”. Hogy a déli vonattal jön a vendég. A delessel. Nálunk ezt nem mondják a vonatra, hogy deles. Nem tudom én... Amit jártam keveset. Csak arra fe mondom, hogy itt Újlakon nagyon szép tisztán beszélnek magyarul.

TM: Milyen a tiszaujlakiak magyar beszéde? Szép vagy csúnya?

AK: Szép. Szép magyar beszédjök van. Például aki, hát ugyi, na mit mondjak, há má nem olyat mondok mondjuk, hogy a cigányságot, mondjuk, de aki egy kicsit kérem szépen már tanultabb, meg civilizáltabb ember kérem szépen, szép magyar beszédje van. (75_Tiszaujlak_1936_férfi)

A regionális nyelvváltozatok tehát nemcsak a nemzeti, hanem a lokális identitásnak is szerves részét képezik. A helyi dialektus arra is alkalmas, hogy egyrészt az anyaországiakhoz, másrészt a környező települések magyarságához mértén segítse az önmeghatározást. A következő interjúból kiragadott részlet szintén arra mutat rá, hogy a kárpátaljai magyarok nemcsak magát a magyar nyelvet, hanem a nyelven belüli változatokat is alkalmazzák identitásjelölésre.

(6) TM: Most mondtad, hogy elég gyakran jársz Magyarországra. Szerinted különbözik-e valamilyen a magyarországi magyar nyelv a kárpátaljai magyar nyelvtől?

AK: A magyarországi?

TM: Persze, a Magyarországon beszélt magyar nyelv és a nálunk használt.

AK: Hát igen, az, hogy a magyarországi magyar nyelvben hm... német szavak meg angol szavak ékelődnek be, ilyenek, hogy mondjuk ez a hót zihér, vagy a team-munka. Nálunk meg orosz meg ukrán. Ilyenek az obsi.

TM: És még például?

AK: Hm. Hát mit tudom én, hát bulocska, meg... Nem is tudom hirtelen.

TM: Tehát van különbség.

AK: Óó!

TM: Tehát ha van különbség, ebből következik, hogy ha te Magyarországon vagy, akkor igyekszel másképp beszélni, mint itthol, vagy ugyanúgy?

AK: Te, másképp beszél az ember, ezt megfigyeltem, ez társaságtól függ. Mer ott-hol mondjuk, ha nagymamával beszélgetek, akkor másképp beszéllek. De hogyha ott vagyok, meg mit tudom én, hogyha valami értelmiségi körbe van az ember, akkor...

TM: Tehát mondjuk észreveszi-e egy magyarországi a te beszédeden, hogy te nem vagy magyarországi magyar, ha ezt nem tudja előre?

AK: Nem. Nem.

TM: És olyan nem volt még veled, hogy...

AK: *Ha nem akarom, akkor nem veszi észre.*

TM: *Tehát ügyelsz arra, hogy hogy beszélsz.*

AK: *Így van.*

TM: *Tehát és mi az oka annak, hogy ügyelsz?*

AK: *Hm. Nem tudom, mert, mert ha ez olyan természetes emberi vonás, hogyha valami másságot fedeznek fel valamibe, akkor azt rögtön kivetik maguk közül, és a magyar az elég furcsa nép ilyen téren. Hát szerintem legalábbis. Nem, nem lenne kifogásuk semmi, hogy ha én angol szavakat használnék, meg... sőt, attól nagyobb ember lennék, de hogyha ezek a szavak orosz szavak, vagy akármilyen szláv, akkor az már nagy nulla az én javamra. (34_Bátyu_1973_nő)*

A helyi nyelvhasználat jellegzetes elemei tehát néha stigmaként tapad(hat)-nak a beszélőre, mintegy megjelölve: a megszólaló máshonnan érkezett, csoporton kívüli. A másságot pedig gyakran bünteti a csoport.¹³

(7) TM: *És használnak a faluban élők olyan szavakat magyar beszédükben, mint paszport, bulocska?*

AK: *Hát ez a baj! Ez a baj! Rögtön megismernek bennünket, ha elmegyünk valahova, mondjuk, ha... Vagy ezeket a gyermekeket is, ha elmennek, és akkor elkezdenek magyarul beszélni, úgyhogy nekünk má szprávká van, valóba, paszport, meg medpunkra megyünk, meg bulocska, meg, meg ilyenek, hát persze. (D05_Visk_1936_nő)*

(8) AK: *És általában olyan tájszavak, amit mi ugyan magyarnak érzünk, de azt átvettük a szomszédos nyelvből, mondjuk az oroszból vagy az ukránból. És annyira beleolvadt a környezetünkbe, saját nyelvünkbe, hogy mi magyarnak valljuk, elvesztette idegen ízét, de azt már csak akkor vesszük észre, mikor kiejtjük egy olyan társaságba, és akkor néznek ránk, mint a moziba, hogy ez milyen szó. (253_Beregszász_1967_nő)*

A következő interjúrészlet azt példázza, hogy azok, akik azonos nyelvi környezetben, de otthonuktól távol járnak, a hazuról hozott nyelvhasználati jegyeket gyakran igyekeznek elrejtteni, hogy sikeresen elfedjék másságukat, s így jelezzék a másik, befogadó csoporthoz tartozásukat. Adatközlőnk Magyarországon járva nem regionális vagy lokális identitását helyezi előtérbe, hanem igazodni kíván környezetéhez.

¹³ Idézzük fel Illyés Gyula esetét a mértan órán, aki magabiztosan húzott egyenest „a bé és az áff” pontok között, de nem tudta ugyanezt megtenni „a bé és az eff” között az *Elszakadás* c. műben.

(9) AK: *Van, azt hiszem, vannak még helyi sajátosságok is, de most konkrétan nem jut eszembe. De, de lehet, hogy még olyan is van, hogy, hogy ukrán szóból jött, és azt használják. Igen, sőt van, igen.*

TM: *Például?*

AK: *Például a... Hát érdekes, mert én is így használtam régen, a az atléta helyett a májkát mondanak.*

TM: *Uhu. Meg például ilyesmit használ-sz-e a beszédedben, hogy paszport?*

AK: *Igen.*

TM: *Bulocska?*

AK: *Igen, igen, igen. Én nem használok, de Csepében ez jellegzetes.*

TM: *És te miért nem használ-sz?*

AK: *Mert ő mióta, tehát amióta Magyarországon tanulok, megtanultam a helyes beszédet, és így.*

TM: *Uhu.*

AM: *Leszoktam erről.*

TM: *És itthon sem használod ezeket? Tehát ha, ha Csepében vagy, akkor sem szoktál ilyeneket használni?*

AM: *Ha több időt töltök, akkor igen.*

TM: *Uhu. És Magyarországon igyekszed kerülni, tehát ezeket tudatosan odafigyelsz arra, hogy ne mondj ilyet?*

AM: *Érdekes, mert a, ha már Magyarországon vagyok, akkor ez így kiesik a szó-kincsemből, és automatikusan nem használom ezeket. (D75_Csepe_1984_nő)*

Vagyis a helyi nyelvváltozatok a lokális, regionális identitás jelzését, a szűk közösséggel szembeni szolidaritást szolgál(hat)ják elsősorban a kettősnyelvű (az anyanyelv helyi változatát és standard normáit egyaránt ismerő) beszélők számára; a magyarországi magyarokkal való érintkezés során viszont a köznyelv használatával nem a helyi (települési) vagy regionális (kárpátaljai), hanem a nemzeti identitás kifejezése kerülhet előtérbe azzal, hogy a nyelvhasználó igyekszik nyelvi jellemzőit a magyarországi beszédpartneréhez igazítani.

Más esetekben viszont nem az azonos nyelvűekkel való összetartozás érzése a fontos, hanem a regionális azonosságtudat előtérbe helyezése lehet lényeges. A helyi nyelvváltozatok nem ritkán így válnak az önmeghatározást fémjelző értéké,¹⁴ büszkeség forrásává, a magyarországi magyarokkal szembeni regionális, kárpátaljai identitás fontos jégvévé.

(10) TM: *Milyennek ítéli a helyiek magyar beszédét? Szépnek vagy csúnyának?*

AK: *Szerintem szép, nagyon nehéz, és nagyon érdekes is, mikor beszélgetünk és visszahallgassuk magunkat, akkor nagyon sok... Rájövünk akkor, hogy Istenem,*

¹⁴ A nyelvhasználat és a lokális/regionális identitás egymáshoz való viszonya jelenik meg Mészöly Miklós *Függőkert* c. versében.

mennyi sok ő idegen eredetű szót használunk, mert tulajdonképpen össze vagyunk kavarodva. De merem állítani, hogy az itteni gyerekek, és hogyha egy magyarországi osztályt vagy az itteni iskolásokat összeálltjuk olvasni, sokkal jobban olvasnak a mi gyerekeink magyarul, mint a magyarországi gyerekek. (D25_Borzsova_1954_nő)

(11) AK: A legtisztább magyar nyelv ez.

TM: Amit mi beszélünk?

AK: Igen. Amit mi beszélünk. A legtisztább magyar. Mer azok is hány fajta izé, szóval ahány rajon vagy ahány megye, mit tudom én, hogy mán mindenféle más-képp beszélnek.

TM: Aha. Ez itt Magyarországon tetszik mondani? Vagy hol?

AK: Igen a magyarokat, a magyarokat, há persze. Amikor Mohácsra megérkeztem, az egyik tírják vót, a másik ez, a harmadik az. Tiszta magyarul mikor én hozzáfogtam ott beszélni, hát... Különben én úgy gondoltam, hogy na talán ez, ez a legizébb...

TM: A legszebb?

AK: A legtisztább. (57_Mezőkaszony_1925_férfi)

(12) AK: A tájszavak, a tájszavak, ami itt, itt lényeges, amit a magyarországi környezet esetleg nem ismer. Mit is, hát például ezek nem tájszavak, mondjuk az, hogy kattogó, most ez jutott hirtelen az eszembe, de tudom, hogy mikor ki-mondtam, hogy kattogó, ott mindenki a hasát fogta, kattogó, hogy az egy lábbeli. Meg hogy rétoja, az egy létra lenne. Meg kasitap, meg, mit tudom én, tyukültető kosár, meg ilyenek. Szóval a tájszavak. Ezek, ezek, de tényleg, mondjuk a tájszavakat én nagyon fontosnak tartom, ugyanis ezzel bizonyítjuk a gyökereinket, hogy honnan is jöttünk. Miért, hát valamikor csak az elődeink beszéltek így, és nekünk ezt tudni kell, ismernünk kell, és tapasztaljuk azt is, hogy a fejlett, vagyis magyarországi vetélkedőkön is, divatos vetélkedőkön igenis rákérdeznek a tájszavakra, és igenis nem tudják és, eszembe jutott egy példa, hogy a lajbit nem tudta, és nekünk ez természetes. (249_Halábor_1972_nő)

Nem kevesen vannak, akik úgy vélik: kisebbségi sorban a magyar nyelv megtartása olyan teljesítmény, amely elismerésre méltó. Ezzel szemben Magyarországon könnyű magyarnak maradni.

(13) AK: Még mi róttuk meg... Még most is megrójuk egyes helyeket a Magyarországon levő magyaroknak, mert ők, nekik könnyű mondani, hogy magyar vagyok, mer hát Magyarhoz tartoznak, de ugyanakkor mi helyesebben beszélünk itt ezen a tájon. (164_Beregszász_1921_férfi)

Nem véletlen, hogy kisebbségi környezetben megjelenik az anyanyelv féltése, az elvesztése feletti aggodalom is.¹⁵

(14) TM: *Hogyan ítéli meg a helyiek magyar beszédét, szép vagy csúnya?*

AK: *Nekem tetszik. Igaz, hogy jobb, ha ő kevesebb idegen szavat használ-nánk, mert azért beférköztek már a... az ukrán, az orosz, esetenként teszem fel a Románia közelében lakók között a román szavak, de ő ő szerintem, ha jobban odafigyelne mindenki a nyelvre, akkor tisztán tudna beszélni ezek a szavak nél-kül. (D14_Vári_1960_férfi)*

(15) TM: *És használunk, használnak-e a helyiek idegen szavakat, oroszból?*

AK: *Jajajj! Használnak bizony. Hát nem is tudunk szép tisztán magyarul beszélni, ha nem vennénk be olyan szavakat, ami nem magyar.*

TM: *Például?*

AK: *Például hát bulocska, dzsem... Zsemle helyett ugye. Aztán paszport, nem is tudjuk mondani, hogy személyi igazolvány. Csak paszport.*

TM: *Pacska.*

AK: *Pacska. Pacska. [mindketten nevetnek]*

TM: *Még milyen szavakat?*

AK: *Há jajj, kröska, bánka, pacska, plán, terv helyett ugye.*

TM: *Miért használjuk ezeket a szavakat?*

AK: *Hát mer má megszoktuk a... Többször hangzik el oroszul, mint magya-rul. Ezért használtuk, használjuk ezeket a kifejezéseket. Habár nálunk ugye a magyarnyelv tanárno nagyon harcol ez ellen, és igaza van, hiszen ha mindnyá-
jan így fogunk beszélni, akkor a gyermekek még magyarul se fognak megtanulni igazán. Hát ezt sajnos igyekszünk ezen dolgozni, kiküszöbölni, de ez még tovább szennyeződik a magyar nyelv. (215_Rát_1934_férfi)*

A regionális (azaz kárpátaljai) identitás szimbóluma mellett a lokális (telepü-lési) azonosságtudatnak is szerves része lehet a helyi nyelvváltozat. A szülőfalu nyelvjárásának használata összeköti a település lakóit, egyfajta együvé tartozást fejez ki. A családon, szűk csoporton belül a helyi nyelvhasználati jegyek természe-tesek, a köznyelvet a csoporton kívüliekkel, a formális helyzetekben használják.

(16) AK: *És egyre gyakrabban mondják azt, noha mindig azt mondják, hogy hát úriasan beszél, aki szépen beszél, vagy parasztosan beszél, aki használja a tájszót. De mondjuk szerintem már egyre jobban el van fogadva ez is, az is. Természetes, hogy az iskolába arra törekszünk, hogy a gyerekek az órán szépen beszéljenek, de én magam is úgy vagyok vele, hogy ha találkozok egy falumbeli*

¹⁵ Lásd a kárpátaljai Kószeghy Elemér Házi himnusz c. versét: „nyelvünk lassan elveszítjük, fogy szánkról az ének”.

idős bácsival, vagy nénivel, és elkezdek vele beszélgetni, akkor én is a halábori tájszólást mondom, hogy leereszkedek a szintjükre. Tehát úgy beszélek, ahogy... És, és nem okoz nekem gondot, és nem érzem, hogy ez valami, hogy ezt szégyellem, hanem az órán szépen, irodalmi nyelven adom elő. Úgy kérem, a gyereket kijavítom a a helytelen kiejtését, de ha egy idős bácsi... Tehát az ember egyik pillanatról a másikra... Vagy nem is kell szerintem. Se felrúgni, se elhagyni, se semmi. (242_Halábor_1952_nő)

(17) AK: Azt elmondom a gyerekeknek, hogy ezt igen, nagypapa meg nagymamával lehet így beszélni, de azér dolgozatba, tehát mind a kettőt megmagyarázom nekik, hogy a köznyelvben így használjuk, a nyelvjárásban így. Tehát nem szabad ezt szégyellni, ez nem egy szégyenletes dolog, ez egy értékes kincs, de azért hogyha köznyelven beszélünk, akkor tudjanak másképp is beszélni. Köznyelven. (193_Salánk_1971_nő)

(18) AK: Ez is egy jellegzetesség, és ezt kár lenne el... Tehát kár lenne elfelejteni. Mondjuk [...] kulturális rendezvényeken azért nem szép lenne az ilyen nyelv, de, de ez a miénk, és szeretni kell. (139_Szernye_1970_férfi)

Csoportbeli hovatartozásunkat nyelvhasználatunkkal is kifejezhetjük tehát. A nyelv egyik legfontosabb funkciója ugyanis az identitásjelzés. „A társas szemléletű nyelvészet egyik alaptétele a rendszernyelvészetével szemben az, hogy gondolataink kifejezése mellett van a nyelvnek egy másik, szintén elsődleges feladata is: annak jelzése, hogy a közösséghez tartozunk, s hogy a közösségen belül milyen pozíciót töltünk be. (A kettő együtt jár, hiszen a közösséghez csak úgy tartozhatunk szervesen, ha meghatározott szerepünk van benne.) Másképpen fogalmazva: a nyelv kommunikatív funkciójának nemcsak a gondolatok, érzelmek közlését tekinti, hanem az identitásjelzést is”.¹⁶ Nemcsak azzal fejezhetjük ki egyező vagy különböző identitásunkat, melyik nyelven szólalunk meg (ez esetben nemzeti identitásunkat mutatjuk ki), hanem azzal is, melyik nyelvváltozatot választjuk, milyen nyelvi jegyeket használunk. Ha valaki olyan családban nő fel, olyan településen szocializálódik, ahol általános valamilyen nem-standard jegy használata, természetes, hogy szeretteivel, barátaival, ismerőseivel beszélve ő is használja a nem-standard változatokat. Ezzel jelzi, hogy közéjük tartozik, hogy szolidáris velük. Amennyiben a standard változatokat részesíti előnyben szűk családi vagy baráti körben, könnyen előfordulhat, hogy affektálónak, kényeskedőnek tartják, kiközösítik, megszegyenítik. P. Lakatos Ilona és T. Károlyi Margit többek között kárpátaljai vizsgálataik alapján számolnak be arról, hogy a nyelv-

¹⁶ Sándor Klára: Szociolingvisztikai alapismeretek. In: Sándor Klára (szerk.): *Nyelv, nyelvi jogok, oktatás*. Szeged, JGYF Kiadó, 2001. 7–48.

járást beszélők egy része, „A legidősebbek a nem saját nyelvváltozatukban való beszélést 'urizálásnak' tartják”.¹⁷

Eric Knight *Lassie hazatér* című regényében hasonlóval találkozhatunk:
„– Hé, fiú! Hol találtad meg a kutyádat?

A férfi a legparasztosabb yorkshire-i tájszólással beszélt, és Joe ugyanebben a tájszólásban válaszolt. Igaz ugyan, hogy az iskolában a legtisztább irodalmi angolsággal beszélgettek a gyerekek, de az udvariasság megkívánta, hogy a felnőtteknek tájszólásra tájszólással válaszoljanak.”

Ez a fajta nyelvi (s egyben társadalmi) viselkedés nem véletlen: „Az, hogy hogyan mondunk valamit, legalább olyan fontos, mint az, hogy mit mondunk; a tartalom és a forma elválaszthatatlan, ugyanannak a tárgynak a két oldala. [...] Bizonyos nyelvi döntésekkel egy beszélő azt a társadalmi kapcsolatot jelzi, amely szerinte közte és a hallgató vagy a hallgatók között fennáll”.¹⁸

Lassie ifjú gazdája a nyelvjárásban beszélő felnőtt nyelvhasználatához igazodva azt jelezte, amit Rudyard Kipling *A dzsungel könyve* című kötetében a másik nyelven elmondott „egy vérből valók vagyunk, ti meg én” mondattal fejezett ki Maugli.

4. A fentiekben igazoltuk, hogy a kárpátaljai magyar nemzetrész kollektív tudatában a magyar nyelvnek, illetve az anyanyelv helyi változatainak a több rétegű (nemzeti, regionális és lokális) identitást fémjelző szimbolikus jelentősége van. A határozott nemzeti azonosságtudat és az anyanyelvhez való ragaszkodás egymást erősítő, egymást meghatározó tényező.

Mielőtt azonban arra a következtetésre jutnánk, hogy a magyar nemzettudatot és a magyar nyelv megőrzését semmi sem fenyegeti Kárpátalján, érdemes kitekin-tenünk eddigi vizsgálódásunk szoros témaköréből. Az identitás ugyanis (legyen szó akár nemzeti, akár nyelvi azonosságtudatról), nemcsak több rétegű, hanem a körülményekben bekövetkező fordulatokra reagálva változó. Ezt szem előtt tartva meg kell vizsgálnunk, mely tényezők vannak/lehetnek hatással a nemzeti és nyelvi identitás alakulására.

Az alábbiakban egy ilyen összetevő szerepére mutatunk rá. Azt vizsgáljuk, milyen összefüggés mutatható ki a nemzeti azonosságtudat, a nyelvmegtartás és az anyanyelv tannyelvként való használata között.

A *Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája* Ukrajna által 2003-ban ratifikált törvénye értelmében az ország 13 nemzeti kisebbségének nyelve esik a *Karta* védelme alá.¹⁹ A 2. táblázatban a többségi (ukránok) mellett ezen

¹⁷ P. Lakatos Ilona – T. Károlyi Margit: Hátrányos helyzet – pozitív attitűd (és ami mögötte van). In: Benő Attila – Szilágyi N. Sándor (szerk.): *Nyelvi közösségek – nyelvi jogok*. Kolozsvár, Anyanyelv-ápolók Erdélyi Szövetsége, 2006. 207–221.

¹⁸ Wardhaugh, Ronald: *Szociolingvisztika*. Budapest, Osiris – Századvég, 2005. 233.

¹⁹ Lásd: Beregszászi Anikó – Csernicskó István: *A Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája – ukránjai módra. Kisebbségkutatás 2007*, 2. sz. 251–261.

13 közösség és nyelv vonatkozásában mutatjuk be, milyen összefüggés látszik a nyelvi identitás, a nyelvmegtartás, illetve az oktatás nyelve között.

2. táblázat. Nemzetiségi, anyanyelvi és tannyelvi adatok
Ukrajna nagyobb nemzeti közösségei vonatkozásában

Nemzetiség	Száma	Aránya az ország lakosságán belül	Anyanyelve és nemzetisége megegyezik	Anyanyelvén tanul	
				fő	az összes iskolás %-ában
Ukrán	37 541 693	77,82	85,16	4 379 675	75,05
Orosz	8 334 141	17,28	95,92	1 394 331	23,89
Belarusz	275 763	0,57	19,79	–	–
Moldáv	258 619	0,54	70,04	6508	0,11
Krími tatár	248 193	0,51	92,01	5945	0,10
Bolgár	204 574	0,42	64,15	120	0,00
Magyar	156 566	0,32	95,44	20 229	0,35
Román	150 989	0,31	91,74	27 471	0,47
Lengyel	144 130	0,30	12,95	1 404	0,02
Zsidó	103 591	0,21	3,10	–	–
Görög	91 548	0,19	6,37	–	–
Német	33 302	0,07	12,18	–	–
Gagauz	31 923	0,07	71,49	–	–
Szlovák	6 397	0,01	41,16	97	0,00

A táblázatból látszik, hogy azon közösségek esetében előrehaladott a nyelvcsere, amelyek nem rendelkeznek anyanyelvi iskolákkal. Hiába alkotják például az oroszok után a legnagyobb ukrajnai kisebbséget a belaruszok, nincsenek belarusz nyelven oktató iskoláik, és mindössze 19,79%-uk vallja anyanyelvének nemzetiisége nyelvét. Ezzel szemben a románok, a krími tatárok és a magyarok ragaszkodnak nyelvükhöz és iskoláikhoz egyaránt. Azt persze nem könnyű eldönteni, hogy körükben azért olyan magas a saját nyelvüket megőrzők aránya, mert anyanyelvükön (is) tanulhatnak, vagy esetleg azért ragaszkodnak iskoláikhoz, mert erősek a nyelvmegtartásra irányuló törekvéseik, ám az valószínűsíthető, hogy a két mutató kapcsolatban van és erősíti egymást.²⁰

A 3. táblázat azt mutatja be (Ukrajnának a *Karta* alkalmazásáról 2007. április 20-án készített első jelentése alapján²¹), hogy a *Karta* hatálya alá eső 13 ukrajnai

²⁰ Vö. Csernicskó István – Melnyik Szvitlana: Az ukrajnai kisebbségek és a nyelvi oktatás. In: Orosz Ildikó (szerk.) i. m. 120–148.

²¹ A jelentés anyagát lásd: http://www.minjust.gov.ua/files/dopovid_20_04_2007.zip

kisebbségi nyelv hogyan jelenik meg az oktatás különböző szintjein. Ez az adatsor is arra világít rá, hogy azoknak a közösségeknek a nyelve van jelen markánsan (tannyelvként is) az oktatás különböző szintjein, melyek körében a nyelvmegtartás a jellemző, illetve ellenkezőleg: a teljes nyelvcserre irányába haladó közösségek nyelve alig van (tannyelvként egyáltalán nincs) jelen az oktatásban (esetleg csak a nemzeti kultúrát, hagyományokat oktatják számukra, vagy fakultatíve, illetve tantárgyként tanulhatják közösségük nyelvét).

3. táblázat. Ukrajna 13 nemzeti kisebbségének nyelve az oktatás különböző szintjein

Kisebbségi nyelv	Óvodai nevelés nyelve	Fakultatív tárgy	Tantárgyként oktatják	Tannyelv (1–4. oszt.)	Tannyelv (5–11. oszt.)	Szakoktatásban tannyelv	Oktatják a felsőoktatásban
Belarusz		+					
Bolgár		+	+	+	+		+
Gagauz		+	+				
Görög		+	+				+
Jiddis		+	+				+
Krími tatár		+	+	+	+		+
Lengyel	+	+	+	+	+		+
Magyar	+	+	+	+	+	+	+
Moldáv	+	+	+	+	+		+
Német	*	*	*	*	*	*	*
Orosz	+	+	+	+	+	+	+
Román		+	+	+	+		+
Szlovák		+	+	+			+

* Idegen nyelvként oktatják.

Az anyanyelv tannyelvként való használata és a nemzeti azonosságtudat közötti kapcsolatot igazolja az ukránok példája is. A Szovjetunió fennállása idején az akkori USZSZK déli és keleti régióiban alig működött ukrán tannyelvű iskola, ukrán gyerekek tömegei tanultak orosz iskolában. Részben ez is magyarázza, miért tekinti a krími ukrán nemzetiségűeknek csak 40%-a, a donyeck megyeieknek 41%-a, a luhanszk megyeieknek 50%-a anyanyelvének az ukránt.²²

5. Nyelv és nemzeti azonosságtudat szoros kapcsolatát természetesen nemcsak mi, magyarok ismertük fel. Az ukrán nyelv fejlesztésének 2004–2010. évekre kidolgozott és Ukrajna Kormánya által jóváhagyott állami programja a következőképpen

²² Lásd a népszámlálás adatait a <http://www.ukrcenzus.gov.ua> honlapon.

foglalmaz: „Az államalkotási folyamatban az ukrán nyelvnek vezető szerepe van”. A dokumentum a nyelvet a nemzeti identitás lényeges mutatójának tekinti.²³ Ukrajna Alkotmánybíróságának 2008. április 22-én elfogadott állásfoglalása így foglalmaz: „Az ukrán nyelv államnyelvi státusa az állam alkotmányos rendjének az állam területével, fővárosával, állami szimbólumaival azonos szintű összetevője”. Ezek után nem meglepő, hogy a nemzetállam építésének folyamatában Ukrajna kiemelt szerepet szán az oktatásnak.

Az Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumában szervezett azon tanácskozás nyilatkozatában, melynek témája az államnyelv oktatásának alacsony színvonala volt a nemzetiségi tannyelvű iskolákban, a pozitív nyelvi jelenségek között első helyen azt emelik ki, hogy örvendetesen nő az országban az ukrán nyelven oktató iskolák száma.²⁴ Ezt (vagyis az ukrán nyelven oktató intézmények számának emelkedését) tekinti pozitív változásnak az ukrán nyelv oktatásának színvonalát emelni hivatott állami program is.²⁵

Ukrajna elnöke 2008. március 20-án N 244/2008 számmal kiadott, az ukránai oktatás minőségének javítását célzó rendelete 8. pontja értelmében többek között úgy kell kielégíteni a nemzeti kisebbségek oktatási igényeit, hogy a kisebbségi nyelven oktató iskolákban bizonyos tárgyakat ukrán nyelven kell oktatni. Az oktatási tárca vezetőjének, Ivan Vakarcsuknak 2008. május 26-án kiadott 461. számú rendelete hatályba helyezte a nemzetiségi iskolák számára az ukrán nyelv oktatásának javítása céljából kidolgozott ágazati programot, mely a 2008–2011. közötti évekre érvényes.²⁶ A cselekvési terv alapján 2008. szeptember 1-től a nemzetiségi nyelven oktató iskolák 5. osztályaiban Ukrajna történetét két nyelven kell oktatni: anyanyelven, illetve (a fakultatív órák terhére) ukránul. A 6. osztályban (2009. szeptember 1-től) már csak ukrán nyelven kell oktatni ezt a tárgyat. A 6. osztályban a földrajzot kell két nyelven oktatni, a 7.-ben a matematikát, majd a következő osztályban teljesen át kell állni ezen tantárgyak államnyelven történő oktatására. A 10. osztályokban – a 2010-től már minden tárgyból kötelezően ukrán nyelvű emelt szintű érettségi és egyben felvételi vizsgákra való felkészülés jegyében – szeptembertől két nyelven kell oktatni Ukrajna történetét és a matematikát, a 11. osztályban a 2009-es tanévkezdéstől két nyelven a matematikát és csak államnyelven egy, a tanulók által választott tantárgyat.

A miniszteri rendelettel megerősített program az úgynevezett átirányítási (tranzitív) oktatási modell bevezetését irányozza elő a nem ukrán tannyelvű

²³ Az ukrán nyelv fejlesztésének és funkcionálásának állami programja a 2004–2010. évekre. Jóváhagyta Ukrajna Kormánya 2003. október 2-án kiadott 1546. számú rendelete (http://www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/zakon/p_1546.htm).

²⁴ A tanácskozás által elfogadott nyilatkozatot lásd Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma honlapján (<http://www.mon.gov.ua>).

²⁵ *Az ukrán nyelv oktatásának a nemzetiségi nyelven oktató iskolákban történő javítását célzó állami ágazati program a 2008–2011. évekre* c. dokumentum ukrán nyelven megtalálható Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma honlapján (<http://www.mon.gov.ua>).

²⁶ Lásd Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma honlapján (<http://www.mon.gov.ua>).

iskolák számára. Az asszimilációt, a fokozatos nyelvi beolvadást célzó oktatási program lényege, hogy az iskola első szakaszában (az elemi osztályokban) a kisebbségi gyerekek anyanyelvükön kezdenek el tanulni, és anyanyelvük mellett a többségi nyelvet is oktatják számukra. A következő szakaszban, amikor a kisebbségi tanulók másodnyelvi készségeit megfelelőnek tartják arra, hogy a többség nyelvét tanulásra, ismeretszerzésre használják, a tanulókat fokozatosan átirányítják a többségi nyelven való tanulásra, s az utolsó fázisban már gyakorlatilag minden tárgyat államnyelven tanítanak. Ennek az oktatási modellnek a célja hosszú távon többségi egynyelvűség kialakítása az oktatás révén. A programban a kisebbségi nyelv szerepe arra korlátozódik, hogy segítse a második nyelv elsajátítását, megerősítését, s ezzel a többségi nyelven való oktatásra való átirányítást, hosszú távon az integráció helyett az asszimilációt.²⁷

Miközben az oktatási minisztérium az egyik legfontosabb oktatási problémának épp azt nevezte meg, hogy a nemzetiségi nyelven oktató iskolákban nagyon alacsony az államnyelv oktatásának színvonala és hatásfoka,²⁸ 2008-ban kötelezővé tették az ukrán nyelv és irodalom tantárgyat mint érettségi és felvételi vizsgát. A tesztvizsga követelményei teljesen azonosak voltak az ukrán tannyelvű iskolákban érettségizők és a nem államnyelven tanulók számára egyaránt. Miközben országos átlagban a maturálók 8,38%-a bukott meg az ukrán emelt szintű érettségien,²⁹ a magyar tannyelvű iskolák végzősei között ez az arány 29,58%.³⁰ A 2009/2010. tanévtől kezdve minden érettségi és egyben felvételi vizsgát ukrán nyelven kell tenni Ukrajnában.

Az oktatási miniszter 2008. március 21-én az ország felsőoktatási intézményeinek vezetőivel tartott találkozáson elmondott beszédében kijelentette: „Az oktatási és tudományos minisztérium egyik legkiemeltebb feladata az oktatás teljes mértékben államnyelven történő bevezetése a felsőoktatási intézményekben.”³¹

6. Összefoglalás helyett megállapíthatjuk, hogy a kárpátaljai magyar közösség vonatkozásában a magyar nyelv megtartása és a nemzeti azonosságtudat fennmaradása között szoros kapcsolat van. Az anyanyelv a nemzeti tudat egyik kiemelt jelképe, amely a nemzeti, a regionális és a lokális identitásnak is szerves összetevője. Azt is láthattuk azonban, hogy az erős nemzettudat és az anyanyelvhez való ragaszkodás minden valószínűség szerint összefüggésben van az anyanyelvi iskoláztatással. A magyar nyelvű oktatási intézményhálózatot azonban az

²⁷ Lásd: Skutnabb-Kangas, Tove: *Nyelv, oktatás, és a kisebbségek*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 1997. 27.

²⁸ Az oktatási miniszter egyenesen így fogalmazott 2008. március 4-én megtartott beszédében: „Kiderült, hogy az ukrán nyelv oktatása helyett nem ritkán ezt csak imitálják, a bizonyítványokba pedig a legmagasabb osztályzatok kerülnek.” http://www.mon.gov.ua/newstmp/2008/05_03/doc.doc

²⁹ Lásd: <http://www.testportal.gov.ua>

³⁰ Lásd a *Kárpátalja* c. hetilapban (2008. június 6., 5.).

³¹ A beszéd ukránul megtalálható: http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2008/21_03

ukrán nemzetpolitika a homogén nemzetállam építésének szolgálatába kívánja állítani. A tanulmányunkban bemutatott adatokra alapozva megjósolhatjuk, hogy – éppen a kárpátaljai magyarok erős nemzeti identitása és anyanyelvéhez való ragaszkodása következtében – ez társadalmi konfliktusokhoz vezet. A helyi magyar pártok és társadalmi szervezetek határozott tiltakozása az anyanyelvi iskolákat fenyegető rendeletek ellen erre enged következtetni.³²

³² A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség és az Ukrajna Magyar Demokrata Szövetség tiltakozását lásd a *Kárpátalja* (2008. június 6., 1., 3.), a *Kárpáti Igaz Szó* (2008. június 7., 3.) és az *igazi Kárpáti Igaz Szó* (2008. június 7., 1., 5.) c. lapokban.

A kötet szerzői

ALABÁN FERENC, irodalomtörténész

Bél Mátyás Tudományegyetem, Besztercebánya

CSEKE PÉTER, művelődéstörténész

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár;

Korunk Szerkesztősége, Kolozsvár

CSERNICKÓ ISTVÁN, nyelvész

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász

FARAGÓ KORNÉLIA, irodalomtörténész

Újvidéki Egyetem

GÖNCZ LÁSZLÓ, történész

Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva

LAMPL ZSUZSANNA, szociológus

Konstantin Egyetem, Nyitra;

Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja

LANSTYÁK ISTVÁN, nyelvész

Comenius Egyetem, Pozsony;

Gramma Nyelvi Iroda, Dunaszerdahely

LISZKA JÓZSEF, néprajzkutató

Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központja, Komárom

MÉSZÁROS ANDRÁS, filozófus

Konstantin Egyetem Nemzeti és Nemzetiségi Kultúrák Intézete, Nyitra

MOLNÁR JÓZSEF, meteorológus

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász

MOLNÁR D. ISTVÁN, demográfus

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász

PÉNTEK JÁNOS, nyelvész

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár;

Kolozsvári Akadémiai Bizottság

POPÉLY ÁRPÁD, történész

Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja

SIMON ATTILA, történész

Selye János Egyetem, Komárom;

Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja

SZILÁGYI N. SÁNDOR, nyelvész

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár

VALLASEK JÚLIA, irodalomtörténész

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár

VERES VALÉR, szociológus

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár;

Kolozsvári Magyar Egyetemi Intézet